

Reményi Ferenc:

Reményi Ede hegedűművész életrajza

– 10. rész

(Az 1891. áprilisában, Budapesten adott hangversenyekről szóló beszámoló folytatása)

A „Budapesti Hírlap” miután felsorolta a műsor számait, ilyen kritikát fűz hozzá:

„Reményi első hangversenyekor már elmondtuk mindazt, ami mondanivalónk van e jeles magyar művészről. Afféle rendes zenebírálatot írni róla nem lenne sem igazságos, sem okos. Reményi Ede még a mi nemzedékünk szemében sem pusztán begedűs, akinek bele lehet kapaszkodni a G-búrjába, hogy miért recseg oly gyakran (ez a kellemetlen mellékzörej nekem is feltűnt, de nem vagyok begedűs, s így nem tudom megmondani, vajon e jelenség oka a begedűben, vagy a vonókezelésben volt-e), akinek szemére szabad bányini sok mindenfélét, amivel nem értünk egyet. Reményi Ede ma is mindenekelőtt derék, lelkes magyar ember, aki a szomorú napokban apáinkat vigasztalta édesszavú muzsikájával, aki a Petőfi szobornak megvetette alapját, aki minden hazafias célra szórta az aranyat, míg maga szegény maradt. E szép és nagy érdemek tiszteletét fejezte ki ma az az őszintén tapsoló, szívből éljenző közönség, juttatva bódolatából az előadóművésznek is, ki kétségkívül a ma élő első között való.”

A „Pester Lloyd” A. B. jelzésű kritikusa pedig ezt írja (a magyar fordítás a német nyelvű cikk után található):

„Dass patriotische Empfindung und persönliche Sympathie das rein künstlerische Interesse überwogen, das zeigte sich heute sehr deutlich in der Physiognomie des Saales, in welchem unsere musikalische Gesellschaft vollständig fehlte. Das ist bezeichnend für eine Erscheinung wie Reményi, um die mehr die poetische Erinnerung als echte, vollgiltige Kunst ihren verklärenden Schein gebreitet. Sein Spiel hat heute keine neuen Seiten gezeigt, eine sehr achtenswert, in mancher Hinsicht brillante Technik, energische, nur oft unruhige Bogenführung, eine Intonation, die bei schwierigen Kunststücken unerschütterlich bleibt, um gleich darauf in der einfachen Kantilene daneben zu rutschen, und ein Vortrag von einer ganz eigenen Freizügigkeit, die einmal interessiert, ein andermal verletzt, aber nur selten den Geist der Komposition widerspiegelt.

Über Reményi ist einmal das Schlagwort gefallen, dass er „der Zigeuner unter den Virtuosen” ist. Das stimmt wohl schon deshalb nicht,

weil ihm die sinnliche Gut abgeht. Nach der Willkür des Ausdrucks und nach der ganz besonderen Art, wie er sich ein Stück geistig und technisch zurechtlegt, ist er eber ein musikalischer Bobemiens zu nennen, was nicht dasselbe ist. Diesen Eindruck gewann man auch heute aus dem Vortrage des geistreichen, eleganten „Concert Romantique” von Godard und den 3 Transkriptionen Chopinscher und Schubert'scher Stücke, die er recht dankbar für sein Instrument, wenn auch nicht ohne sanfte Vergewaltigung selbst besorgt hatte. An gelungenen Details fehlte es nicht, so ganz besonders in Schubert's „Ständchen” mit der in die Ferne sich verlierenden, in feinstem Piano abgestuften Schlussmelodie. Wieder bewegte sich Reményi auf seinem eigensten Gebiete, als er uns ungarisch kam. Des „Hösi Magyar”, ein Stück altungarischer Tanzmusik, in welchem nur der zwischen Tonika und Dominante fortwährend schwankende

„Figura” ein zu breiter Raum gewidmet war, sein mit überreichen Passagenzierrat behängtes „Repülj fecském” und endlich die Zugabe des wirkungsvoll für die Geige appetierte Volkslied „Szomorú fűz ága” mit den hübschen Flageolet-Variationen entfesselten stürmischen Beifall. Reményi wurde immer wieder gerufen und lebhaft akklamiert und verstand sich endlich doch zu einer allerletzten Zugabe, einem amerikanischen Freiheitshymnus aus eigener Feder, dessen Melodie, marschartig in Oktaven daherschreitend, ihre nahe Verwandtschaft mit der „Marseillaise” nicht verleugnet.”

(Hogy a hazafias érzés és a személyes szimpátia felülmúlta a pusztán művészi irányú érdeklődést, ez jól látszott a terem arculatán, amelyből teljes mértékben hiányzott zenei társadalmunk. Ezt fémjelezte az a jelenség, ahogyan Reményi költői emlékezetével egykorri, igazi művészetéről adott világos képet. Ma nem mutatott újat játéka, de előadása nagyon tiszteletreméltó volt; némely esetben briliáns technika, energikus, és gyakran nyugtalan vonóvezetés jellemezte, és olyan intonáció, amely a nehéz technikai trükkök bemutatásakor is megingathatatlan maradt, hogy aztán ismét egyszerű kantilénába váltsan át,

tükrözve az előadás szabadságát, amely néha érdeklődést keltett, máskor megbántottságot fejezett ki, ugyanakkor ritkán adta vissza a kompozíció szellemét. Egyszer azt mondták Reményiről, hogy „ő a cigány a virtuózok között”. De ez egyáltalán nem így van, hiszen akkor az érzelmi értékek elvesznének nála. Ahogy kénye-kedve szerint alkalmaz egészen különleges kifejezőmódot, ahogyan szellemi és technikai szempontból előkészít egy darabot, ennek alapján inkább zenei bohémnek kellene nevezni, ami a cigány-hasonlat esetében nem stimmel. Ezt a benyomást keltette ma Godard szellemes és elegáns „Concert Romantique”-jával, és három Chopin- és Schubert-átíratával, amelyek megszólaltatásáról – hangszerének hála – nem éppen szelíd erőszak nélkül gondoskodott. Nem hiányoztak az eredeti módon megformált részletek, különösen Schubert „Ständchen”-jének végén, a piano legfinomabb árnyalatával továtűnő, befejező motívumnál. Reményi ismét otthonosan mozogva hozott izgalomba bennünket, amikor magyar muzsikát játszott. A „Hösi Magyar”, ami régi magyar táncmuzsika, és amelyben széles skálán mozog az ide-oda táncoló „Figura” a tonika és a domináns között, a „Repülj fecském” túldíszített menetei, s a végül ráadás-ként elhangzó, igen batásos, begedűre átírt népdal, a „Szomorú fűz ága”, a kedvesen megszólaltatott flageolet-variációval, hatalmas tapsvihart aratott. Reményit újra meg újra visszahívták, és igen élénk tetszésnyilvánításban részesült, ezért végül még egy utolsó ráadást kellett adnia: egy saját maga által készített amerikai Szabadság-himnusz, amelynek októbermenetekben mozgó dallama nagyon hasonlít a „Marseillaise”-re.)

Két héttel reá, vagyis április 14-én volt Reményi harmadik, utolsó budapesti hangversenye, és pedig a Népszínházban, az „Otthon” (az írók és újságírók köre Budapesten) javára, mely akkor alakult. A hangversenyt egy unalmas angol bobózat előzte meg. Mégis, a hangverseny kitűnően sikerült, jobban, mint az előtte való kettő. A „Budapesti Hírlap” IV. 15-iki száma ezt a hírt közli a hangversenyéről:

„A begedűkirály, aki egy hónap alatt Magyarország összes babérait összeszedte, ma búcsú-

zott el a főváros közönségétől. Két korábbi hangversenye csak fokozta iránta az érdeklődést, amibez hozzájárult, hogy a helyi árak alig voltak felemelve. Reményi művészetét már két ízben méltattuk, s itt csak annyi írni valónk van, hogy ma rendkívüli tetszés közt játszott. A zsűfolt ház minden megjelenésekor zajos tapsal fogadta, s minden szám után 2-3-szor kibívtá. Különösen tetszetek a „Szentirmay-Reményi féle dalfűzér”, a Sylvia-keringő (Delibes), a magyar népdalok a „Repülj fecském”-mel. Utóbbi frenetikus tapsal fogadták.

A „Budapester Tagblatt” recenziója így hangzik (a fordítás a cikk után olvasható):

„Jenes hauptstädtische Publikum, welches heute alle Räume der Volkstheater füllte, scheint es sich zur Aufgabe gemacht zu haben, dem Virtuosen Reményi ein gutes Angedenken an die Hauptstadt mit auf den Weg zu geben. Das Abschiedskonzert ersetzte, was etwa die beiden früheren Konzerte an Wärme des Beifalls mangeln liessen. Der Applaus gemahnte an längst entschwundene Zeiten, da man nicht ins Theater ging, man sich zu amüsieren, sondern um Gelegenheit zu suchen, seinen politischen und patriotischen Gefühlen auf irgend eine Weise Ausdruck zu geben. Um die Illusionen vollständig zu machen, ertönte sogar zum Schlusse, nach minutelangen Beifall der immer stürmischer werdende Ruf: „Wir wollen der Rákóczi-Marsch hören!” Allein, da man der Vorhang hinabliess, ging das Publikum ohne weiteres ruhig nach Hause. Und das ist eben der Unterschied zwischen einst und jetzt. Nicht Reményi hat sich also verändert, sondern das Publikum. Reményi spielte auch heute mit herrlichem Feuer seine wildleidenschaftlichen und gleich darauf wieder tiefmelankolischen Weisen, er gab auch heute seine schönsten Virtuosenkunststücken zum Besten, er ist auch heute noch der „Alte, allein die Jungen” von ehedem sind alt geworden und die heutige Jugend hat weniger geräuschvolle Ideale. Dennoch kann Reményi mit seinen Abschiedskonzert zufrieden sein. Was das heutige Budapester Publikum einem Virtuosen geben kann, das hat es ihm geboten.”

(A fővárosi publikum, amely ma a Népszínházat teljesen megtöltötte, úgy látszik feladatának érezte, hogy a virtuóz Reményi útravalóul szép emlékeket vigyen magával a fővárosról.

A zárókoncert pótolta az előző két koncert alkalmával elmaradt meleg fogadtatást. A taps a rég tovatűnt időkre emlékeztetett bennünket, amikor az emberek nem jártak színházba kikapcsolódni, hanem politikai és hazafias jellegű csoportosulásokban vettek részt, ilyen mó-

don juttatva kifejezésre érzelmeiket. Hogy teljes legyen az illúzió, a percekig tartó taps után egyre hangosabbá vált a kiáltás: „A Rákóczi-indulót akarjuk hallani!”

Mivel leengedték a függőnyt, a publikum szó nélkül, nyugodtan ment baza. És éppen ez a különbség a múlt és a jelen között. Nem Reményi változott meg, hanem a közönség. Reményi ma is tüzesen, vad érzésekkel játszott, majd rögtön utána ismét mélyen melankolikus dallamokat szólaltatott meg, most is a legjobban játszotta legszebb, virtuóz darabjait, még ma is ő az „egyetlen öreg a fiatalok között”, bár megöregedett, és a mai fiatalágnak kevésbé hangzatos ideáljai vannak. Mégis, Reményi elégedett lehet utolsó koncertjével. Amit a mai budapesti publikum egy virtuóz művésznek adhat, azt Reményinek megadta.)

A „Pester Lloyd” recenziója nincs kezemben, de Reményi Károly IV. 18-án kelt levele szerint gúnyos kárörömmel utalt arra, hogy mily lelkesítő magyar hegedűs, midőn még hozzá „örökre” búcsúzik Budapestről, még csak egy árva koszorút sem kapott. Hubay Károly ugyanis eléggé ügyetlenül, azt kiértelte ki a lapokban, hogy Reményi ezüst babérszörűt fog kapni a fővárosi zenészkörök részéről. Hogy Reményi kapott-e utóbb, a búcsúhangverseny után ily koszorút, arról nincs tudomásom. Aki e bárom hangverseny egymás mellé állított hírlapi kritikáját olvassa, jó képet nyer arról, hogy van-e, s mennyi az értéke a sajtóvéleményeknek. Hiszen láttuk, hogy egy és ugyanazon hangverseny mily különböző méltatásban részesült aszerint, hogy milyen viszonyban állt az illető újság a Reményi személyében és játékában megnyilvánuló nemzeti, hazafias eszmével. Míg a magyar újságok többé-kevésbé melegen írnak róla, s éppen Reményi művészetének magyar voltát találják dicsérendőnek, addig a német nyelvű pesti hírlapok referenseit nem csak hogy hidegen hagyja ez a körülmény, hanem bizonyos kaján, gunyoros, kicsinylő, fitymáló hangon szólnak e magyar elemről mint olyanról, amely az igazi, vagyis nemzetközi művészetet elferdíti, vagy legalábbis szűk korlátok közé szorítja. Jól mondja Ábrányi „Életemből és emlékeimből” című művének „Reményi Edéről” szóló fejezetében az ilyen világszemponos magaslatról dörgő Jupiterokról, hogy a világ fennállása óta éppen az képezi főleg a zeneművészek legkimagaslóbb érdemét, ha saját nemzetük géniuszának a zománcával képesek frissíteni a világirodalom talaját, mely idők múltán épp úgy ki van téve a kiszáradásnak, mind a föld humusza.

A teremtő művészek, ha Isten kegyelméből bivatottak, akkor saját nemzeti érzületüket és

kifejezési módjukat törekednek érvényre juttatni. Mit tesz a végrehajtó művészek egyetemessége? Akik a zeneiskolák pedagógikus porát képtelenek lerázni saruikról, vagy akik pregnánsabb egyediséggel nem bírnak, azok kiváló gépek lehetnek, de lelkesíteni sohasem fognak. Ellenben, akiknek homlokára már bölcsőjében bosszú csókot nyomott a Műzsa, s egyszersmind az illető haza Nemtője is, az olyan végrehajtó művész játékából nemzetének kitörülhetetlen ő véralkanta és kifejezési sajátossága mindig ki fog csillámlani.

Ezen felül az egyéni sajátosság is minden nagy művészt megkülönböztet a többitől. Ha ez nem így lenne, akkor a művészek csak síneken kimérten mozgó gépekhez volnának hasonlók, kiket mesterdalári normatívumok, és nem a szabad géniusz ihletettsége irányítaná. Rámutat Ábrányi Lisztre, ki nem egyszer mutatta meg, hogy ugyanegy klasszikus művet miként lehet épp ellenkező előadási, időmértéki vagy dinamikai modorral úgy értelmezni, hogy mindig elragadó hatást gyakoroljon. Ez a hatás a fő. Az, hogy minő eszközökkel, előadási modorral éri el a művész e célt, keveset határoz. Mint ahogy a háborúban sem az a fontos, hogy mily taktikai elv szerint harcolunk, hanem hogy győzzünk. S Reményivel szemben akármit is kifogásoljon a szörszálbasogató kritikus, azt az egyet el nem vitathatja tőle, hogy minden hangversenycsátából győztesen kerül ki. Ennek egyszerű a magyarázata: Reményi nem azért hegedül, hogy a hegedű-hangszert, mint ilyent mutassa be, összes technikai sajátosságaival, hanem a zeneköltészetet mutatja be a hegedűn, s ezzel szól a szívekhez. Ha pedig a magyar zene talajára lép, s annak páratlan szépségeit magyarázza, még a távoli világrészek hallgatói is elbűvölve érzik magukat. A magyar ember pedig azt érzi, hogy az ő játékában benne van az egész magyar nemzet búbanata, ábrándossága, komoly méltósága, hősisége, s kedélyének szilajsága. S ennek bódol azután ellenállhatatlanul, mert ha nem tenné, önmagát tagadná meg.

De van még más is – így szól tovább Ábrányi –, mi az ő magyarországi népszerűségét indokolja, s ez az ő hárompróbás magyar hazafiúi érzelme. Mert ennek életében, s főleg ama 16 év alatt, mit (1860–76) nagyrészt körünkben töltött, annyi számtalan jelét adta, hogy azokkal szemben a magyar nemzet csak a hálátlanság bélyegét sütné magára, ha elfelejtené, és nem viszonzná általános rokonszenvének nyilvánításával.

Így vélekedett Ábrányi néhány évvel Reményinek utolsó magyarországi szereplése után művészetének és érzelmeinek magyaros jellegéről. Evvel szemben egészen bizonyos, hogy az álta-

lam idézett, német nyelvű kritikákat oly egyének írták, kiknek Magyarország csak lakóhely, s jó üzleti spekulációk színbelye, de nem hazája, vagyis nem népe e földdarabnak, melyhez minket a vérség, a származás, a bagyomány erős és mindenekfelett drága kapcsolai fűznek. Annyit azonban megállapíthatunk az egymástól eltérő híradásokból, hogy Reményinek több hónapra terjedő, magyarországi séjourja (tartózkodása), melynek folyamán mintegy 50 hangversenyt adott, általában véve szépen folyt le, legalábbis erkölcsi sikerekben gazdag volt. A vidék a régi lelkesedéssel, szeretettel és tisztelettel fogadta, és a főváros közönsége is, bármennyire megváltozott is a bosszas távollét alatt, mindinkább felmelegedett, s végül zajos, tüntető tapsokkal búcsúztatta el.

REMÉNYI EDE UTOLSÓ ÉVEI AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN (1891–98) HALÁLA ÉS TEMETÉSE. CENTENÁRIUM (1928)

Gwendolyn Dunlevy Kelley amerikai bölgy, Reményi halálára írt költeménye, Eölbey-Thyll Margit fordításában:

„The strings are mute
And the bow is stilled
Forgone is the master-band.
Yet the chords be stirred
Int he hearts once thrilled
Find echoes in every land.”

(Immár némák a húrok,
Megállott a vonó,
A mesterkéz kibűlt.
De szívünk húrjain
Még csendül a dallam
S visszhangzik mindenütt.)

Az 1891–1898 közti időszak

Reményi utolsó magyarországi hangversenykörútja után Párizson át Amerikába, az Egyesült Államokba utazott ki. Úgy látszik, családját egy ideig még Párizsban hagyta, míg végleges letelepedését Amerikában el nem határozta. Esetleg leányának művészi kiképzését is még Párizsban akarta elvégeztetni. Van ugyanis egy újságcikk („Egy távollévőről”, Magyar Hírlap, 1896. jan. 24.), amelyben egy levelező Párizsból 1896. január 21-én ezt írja: „Harmadfél éve, hogy az egész Reményi-család elhagyta Páris, hol állandóan tartózkodott volt, s Amerikába vitorlázott, úgy tetszik örökre. Reményi Edét egy hosszabb időre szóló szerződés kötötte, míg Adrienne kisasszony debütálni akart, túl az óceánon.” Midőn aztán Reményi családját is átvitte az Egyesült Államokba, azt nem Chicagóban,

mint tervezte volt, hanem New Yorkban telepítette le, és pedig a 85. utcában, West 73. szám alatt.

Eleinte csak egy bosszabb szerződésről volt szó, de ebből állandó tartózkodás lett. Eltekintve rövid időzésétől a szabadságharc után, 1878–84-ig 6 évet töltött már az Unióban, melynek szabadságszerető, törekvő népét nagyon megszerette, s ahol őt is szerették, becsülték és tisztelték. Most harmadszor került tehát oda, és nem is távozott többé az Unió földréről. Második hazája lett, ahol mindenképpen jól érezte magát. Nem bölcsője volt, de sírja, mert itt halt meg 1898-ban.

Keveset tudunk a 7 évről, mely halálát megelőzte. Nehéz, küzdelmes évek voltak ezek, mert bármily nagy is az Unió területe, s bármilyen népszerű is volt Reményi, művészmbernek ott is nehéz pusztán hangversenyzésből megélni, ha nincs fix állása, vagy állandó szerződötetése. Családjá fenntartásának gondja súlyosan nebezedett reá annál inkább, mert felesége majdnem állandóan beteg volt, s gyermekeiről is – kik 1891-ben már 18 évesek voltak, s addig Párizsban nevelkedtek –, gondoskodnia kellett. Tibort, ki komoly természetű volt, s úgy látszik, inkább tudományos pályákra bírt hajlammal, főiskolai tanfolyamokra kellett járatni. Adriennek kitűnő zenei ballása és jó hangja volt. Belőle tehát énekművésznőt szeretett volna nevelni. Már Párizsban képezette ez irányban Marchesi asszonynál, majd Duvernoynál. Egy amerikai hír szerint már hangversenykörutat is hirdetett leányával. Bizonyos azonban, hogy nem lett belőle neves énekesnő; férjhez ment von Ende német származású, amerikai zenetanárhoz.

Mint 60 évnél idősebb embernek, tehát szüntelenül robotolnia kellett, hogy megkeresse mindennapi kenyerét. Többször utazta be az Uniónak különösen nyugati részét, s csak időnként tért vissza new-yorki otthonába, rövid pihenőre. Azért még mindig gyakorolta a jótékonyt. 1895-ben például játszott a new-yorki Magyar Társulat javára: ő és Seidl Antal magyar születésű karmester voltak a hangverseny hősei, mely 2500 dollárt jövedelmezett a jótékony célra.

Az örökös gond, a túlfeszített s izgalmas munka végre az ő vaseségységét is kikezdte, s erejét lassanként megőrölte. Egy new-yorki nekrológ szerint, melyet a Budapesti Hírlapnak ottani magyar tudósítója küldött be 1898. V. 29-én, életének utolsó évében kétszer is a halál szélén állott. Egy ízben Davenportban, Iowa államban, másodsor Spokanében, a messze nyugaton fekvő Washington államban esett oly betegségbe, melyből fiatalabb ember is alig lábadt volna ki. De Reményi szívós természete mind a kétszer győzött. Egy amerikai újságíró

szerint, egy évvel halála előtt szívántalmi voltak, s utána gyakran kellett ülvé játszania a hangversenyeken. Stockinger Ferenc new-yorki főkonzul 1898. V. 31-én, atyámbhoz írt levelében írja: „Néhány hónappal ezelőtt látam utoljára, mielőtt az utolsó körútra indult. Valami másfél évvel ezelőtt cokorkorban nehez beteg lett, azóta tejjel és fekete kétszersülttel (az előbbi tudósító szerint almával, tejjel és Graham-kenyérrel) táplálkozott. Egyéb-iránt, korára nézve testileg-lelkileg csodálatosan jól bírta magát; kedves hegedűjén épp oly tűzzel, bével játszott, mint 30 évvel ezelőtt.” Azért talált ő közben elég lelki nyugalmat és ihletet, hogy komponáljon is. Szerzett a többi közt egy habanerát, és a Magyar Nemzeti- vagy Király-himnusz. Az amerikai életrajz szerint (lásd: Gwendolyn Dunlevy Kelley – George P. Upton: Edouard Reményi, 1906, 2000, University Press of the Pacific, Honolulu) e nagyszabású művét, mely ének- és zenekarra volt írva, Mátyás király kolozsvári szobrának ünnepélyes leleplezése alkalmával akarta személyesen, egy legutolsó látogatás folyamán bemutatni hazájában. A „Budapesti Hírlap” már többször említett tudósítója szerint viszont a Millennium alkalmára komponálta volna e magyar Király-himnusz. Ő is felemlíti, hogy Reményi legbőbb vágya volt még egyszer hazamenni, és otthon bemutatni e szerzeményét, melyről azok, kik hallották, a leglelkesebb elismerés hangján nyilatkoztak. Esetleg e himnusz eszméje már 1891-iki, utolsó magyarországi időzése alatt is megfogant, hiszen hallottuk, hogy akkor zenei testamentumát akarta nemzetének hátrahagyni. Mindenesetre semmi egyéb művéről nincsen tudomásunk, mely ilyen rendeltetésnek megfelelt volna.

Bárha korának előrehaladása, betegségei komolyan figyelmeztették Reményit arra, hogy a mulandóság örök törvényének ő is alá van vetve, azért a harcot az elmúlás ellen nem adta fel. Lelkének minden energiájával küzdött ellene. Ő nem akart tehetetlen, elernyedtt aggastyánná vénbedni, ő élete végéig ruganyos, tevékeny, működő művész akart lenni, s ha be is látta, hogy valaha el kell hagynia a világot, amelynek szépségeit az ő művészi érzékei annyira tudták élvezni, úgy hegedűjével a kezében, lobogó lánggal a szívében, dörgő tapsvihár közepette óhajtott meghalni.

Több kijelentése van feljegyezve, amelyből kicsendül a művészi, még meg nem tört potenciának boldog érzése. És több ízben megjövendölte halálát, úgy, amint az be is következett. 1914-ben Pásztor Árpád jeles írónk kint járt az Unióban, és felkereste Reményi özvegyét Acron városkában. A hangulatos interjúból, mely az „Est”-nek 1914. IV. 23-iki számában jelent meg, az özvegy halála alkalmából,

„Reményi Edéné emlékei” címmel, egyelőre csak a következő részletet idézem: „Ede nébány nappal végső útja előtt boldog volt. Gyakorlás közben mondogatta nekem: Mamákám, mamákám, mintha szárnya nőne az ujjaimnak.”

Mary Dunlevy Kelley asszony egy megkapó, intim jelenetet ír le az amerikai életrajzban.

„Sobasem fogom elfelejteni zenei géniuszának egyik legmagasabb rőptét. Szerettem volna fiamnak begedűt venni, és Reményi kiválasztott kettőt, hogy ezek közül én válasszak. Az illető hangszerüzlet az első emeleten volt, és miközben felmentem a lépcsőn, begedűbangozokat ballottam. Belépvén, Reményit találtam ott. Ő a helyiség egyik oldalán, egy begedűszekrény közelében ült. A begedűk közt tőle is volt egy-kettő eladásra elhelyezve. Kivette e begedűknek egyikét, és valóságos becézte – búcsúképpen. Felkért, hogy foglaljak helyet, és ő maga is leült ismét. Szótlan volt; szórakozottan látszott. Hegedűjéből lágy, zümmögő hangokat csalt ki. Hosszabb idő múlva így szólt: „Most Önnek fogok játszani, de igazán.” És így is tett. Félig behunyta szemét, s Bachnak valamelyik fűgáját játszotta el. Folyvást növekvő ragyogással s bensőséggel bogozta a szövényes mű szólóait. A nagy, négyzetes szobában a művészen kívül csak két személy volt jelen. Mozdulatlanul hallgattuk a játékában elmerült művészt. Úgyszólván levegő után kapkodtunk, mikor befejezte a felettébb komplikált és gyönyörű zenedarabot. Ő úgy tűnt fel nekem, mintha a szépség túlvilági birodalmából tért volna vissza e földre. Én valahogyan megpróbáltam szavakban kifejezni érzéseimet, mire ő felkiáltott: „That is mu-u-u-sic!” (Ez ze-e-e-ne!) Ily betűzéssel szokta ő jellemezni az amerikai emphatikus (érzelmileg színezett) beszédmodort. És hozzátette:

„Ob igen, tudok játszani!” Egy úr, aki jelen volt, és akiről később tudtam meg, hogy Thomas Tivadar hangversenymester, visszhangozta: „Igen, ő tud játszani!” Mikor pár nappal később elbágytam New-Yorkot, nem sejtettem, hogy utóljára láttam és ballottam Reményi Edét.”

Tebát Reményi balála pillanatáig tudott művészen játszani, s egyáltalán nem volt előregedve, amint azt nébány rosszakaratú kritikus sejtetni engedte.

Cukor Mór ügyvéd és konzul elbeszéli, hogy 1898 kora tavaszán egy fogadás alkalmával, melyet a „New-York Hungarian Literary Society” rendezett Reményi tiszteletére, mielőtt a Nyugatra – utolsó földi célja felé – elutazott, Reményi így szólt hozzá: „Kedves barátom! Ez a darab fa (tudniillik a begedűje), s ennek elődje voltak legbívőbb, legközelebbi társaim

egész életemben. Ha sírtam, ők zokogtak, ha örültem, ők nevettek. Ők osztottak bánatomban és örömben. Tudom és érzem, hogy hivatalom teljesítése közben fogok meghalni, hogy utolsó földi utamra értékes társaimmal fogok elindulni, tolmácsolva lelkem legmélyebb gondolatait, és kifejezve leglágvyabb és legbensőbb megsejtéseimet. Igen, kedves fiam, én begedűlve fogok meghalni.” Hasonlóan nyilatkozott Stockinger főkonzul előtt is. Reményi tebát akarta, érezte és tudta, hogy őt a halál a bangversenyteremben, vonóval a kezében fogja elérni.

Míg ő Amerikában diadalt diadal után ért el, s barátainak és csodálóinak számát egyre gyarapította, addig ő bazája számára már úgyszólván halott volt. Csak egyesek emlékeztek még reá. Így például id. Ábrányi Kornél igen melegen emlékezik meg róla, 1897-ben megjelent „Életemből és emlékeimből” című memoárjában, külön fejezetet szánva neki, melyből már idéztem is. A tömeg, a nemzet már elfelejtette. Találón jellemzi ezt a „Magyar Hírlap”-nak egy párizsi levelezője, aki a millenniumi ünnepek előestéjén, 1896. január 21-én „Egy távollevőről” cím alatt töpreng azon, vajon a magyar nemzet fiai közül kik lesznek ott a nemzeti ünnepen, és kik lesznek távol? A kérdésre ő maga felel: „Nem lesz ott Bem begedűse, Reményi Ede (ez helytelen, mert Reményi sobasem volt Bem begedűse, hanem Klapkái és Görgeyé), a legnagyobb magyar begedűs, csak tovább csinálja, szövi azt a kábító legendát, amely az egyéniségéhez forrott. Vajon ki tudja, hol van Reményi Ede, melyik partján a végtelennek? A földön van-e, vagy a Marsban él-e még, vagy az égben játszik-e, az Istennek lévén udvari zenésze? Az ő apró, kemény, csakugyan vibaredzett alakjával hova vészett? Madagaszkárban van-e, vagy Transvaalban, a nagy gömb valamely sötét és képtelen helyén?

Hol van Reményi Ede, ez a Sue regényéből való ördögi begedűs, ez a fantasztikus globetrotter (világjáró)? Mert hogy ezt kérdezzük, hogy keressük, talán megérdemli ez a magyar ember, aki a maga csakugyan magyar szívvel a magyar dalt sétáltatja a föld körül, a „Repülj fecském” hangjaival fonva át a földgömböt. Talán megérdemli hogy keressük őt, ki végigküzdötte a forradalmat s a begedűjével emelt szobrot a forradalom költőjének? Nem úgy tetszik-e, hogy ennek a „Repülj fecském”-nek végzetes jelentősége van, s amikor megkomponálta, Reményi a maga indulóját írta. Igen, mintegy magához dalolt: „Repülj fecském!” „Repülj fecském!” És vajon hova repült? Hova lett ő is, a családja is? A millenniumi ünnep Reményi Ede rajongó bazafiságát rá fogja-e bírni, hogy előkerüljön, hírt adjon

magáról? Ámde ki tudja, vajon egyáltalán tudomással bír-e arról, mi van készülöben a bárom hegy bazájában? Valabol elveszve a végtelenben, talán újság, semmiféle hír sem kerül hozzá, nem látja csak a maga megbar-nult Stradiváriusát, egy csodálatosan kék eget maga felett, nem hallja, csak valamely egzotikus közönség, különös formában: lándzsák, pajzsok, bambusz és pálmaágak agitálásában megnyilatkozó tapsát és tetszésnyilvánítását.”

REMÉNYI EDE HALÁLA SAN FRANCISCÓBAN, 1898 MÁJUS 15-ÉN

Elérkeztünk Reményi utolsó hangversenykör-útjához. Halálának leírásában általában Kowalsky Henrik ezredes elbeszélését fogom követni, ki Reményi egyik legközelebbi san-franciscói barátja és halálának, valamint a halál előzményeinek szemtanúja volt. De figyelembe veszem az amerikai újságok bíradásait, így főképp a „New York Herald” részletes távirati jelentését is, valamint egyéb forrásokat. A lényeges eltérésekre rámutatok.

1897–1898 telén Reményi igen nyomott hangulatba volt. Az a tudat, hogy megöregedett, és sem saját, sem családjának jövője biztosítva nincs, hogy fiatalos nemtörődömséggel minden alkalmat elmulasztott vagyont szerezni, súlyosan ránehezedett. Akkoriban egy élelmes vaudeville-vállalat (zenés és táncos varieté-társulat) elsőrangú művészeket szerződötetett, igen előnyös feltételek mellett. Reményi kénytelen volt a vállalathoz szegődni, mert ez volt a legfolytonosabb és a legjövödelmezőbb szerződés, melyet köthetett. Azonban ezáltal hosszú időn át teljesítendő, fárasztó, nehez munkára kö-tötte le magát. És úgy érezte, géniusza be van fogva Mammon szekerebe, és talán soba többé fel nem szállhat az igazi művészet tiszta légkörébe. De ő azért törhetetlen bátorsággal nézett e vállalkozás elébe, és kijelentette barátai előtt, hogy a vaudeville-színpadon is lehetséges a zeneművészet magasztos hivatását teljesíteni, vagyis a tömegek lelkét megmozgatni. Hogy ő erre igenis képes, ezt ő meg fogja mutatni, és emberek ezreinek tapsa fog tanúságot tenni mellette. „Evvél meg fogom alkotni életem szenzációját” – mondogatta emphatikusán.

Korát és gyengülő egészségét semmibe sem vette. Bizott önmagában. Szerette állítani, hogy ő még most is gyorsabban tud járni, mint sok fiatal ismerőse. Szorgalmasan gyakorolt és úgy érezte, hogy ujjai mozgékonyabbak mint valaha. Eljárt intim, baráti körökbe. Mary Dunlevy Kelley asszony írja, hogy Reményi gyakran jött el new-yorki lakására; olykor késő este jött, néha magával hozta begedűjét, és játszott úgy, ahogy ő szeretett játszani.

1898. március 13-án indult el New-Yorkból a turnéjára. Sem ő, sem családja nem sejtette, hogy két és fél hónap múltán boltan fog vizsztatérni a messze Nyugatról. Március havában Bostonban lépett fel. A vaudeville-színház közönsége közt volt nagyon sok zeneértő is, de azért a hallgatók jó része bizonyára nem érezte ki művészetének finomságait. Úgy játszott, mintha önmagának, vagy csupa zeneértőnek játszott volna, kedvvel és lendülettel. A turné közbelső állomásait nem ismerjük, csak a legutolsót, San Franciscót. Itt az „Orpheum színház”-ban kellett fellépnie május 15-én. Már az előző napon rosszul érezte magát, szenvedett. Le kellett feküdnie szállodai szobájában, orvos és ápolónő voltak körülötte. De azért még nem sejtette, hogy olyan közel van művészpályájának fináléjához. Nem akart még félre állni. „Játszani fogok egész életemben, játszani fogok a halálomban is. Kezeim még hajlékonyak, s karjaim még mindig erősek” – így erősködött a szobájában egybegyűlt barátai előtt. Az előadás napján már magasan járt a nap, midőn megkérdezte az ápolónőtől, hogy hány óra van, s hozzátette: „Tizenegy órakor próbát kell tartanom a zenekarral.” Orvosa, dr. Andersen Winslow azonban megtiltotta, hogy felkeljen. De Reményi mosolyogva így szólt:

„Egész éjjel az ágyban maradtam, mert akkor az volt a megfelelő hely számomra, de ma az én helyem ott van a színpadon, a hegedűvel a kezemben, és meg fogom alkotni életem szenzációját.”

„Nem fogadott szót sem orvosának, sem barátainak” – írja Kowalsky ezredes, banem magára öltötte híres köpenyét, bóna alá vette hegedűjét, és éppen készült indulni a színházba, midőn egy küldöncfiú egy nagy csokor szegfűt hozott neki a lányomtól. Reményi megcsodálta a csokrot, és magán kívül volt örömeiben. Kijelentette, hogy nem mehet el anélkül, hogy levelet ne írna a leányomnak. Leült tebát, és következőket írta leányomnak: „Igen kedves Miss Mabel: Egy millió (de számlálja is meg!) szíves köszönet bájos, leányos virágküldeményéért. Meg fogom kísérni, hogy felemelkedjem hegedűmmel az elküldőböz, és a küldött virágok szépségéhez. (Will try to come up with my violin to the sender and the beauty of the flowers.) Köszönöm, és tartsa mindig barátjának Reményi Edét.”

Ez volt Reményi utolsó levele, egy szellemes bókgyengéd, női ajándékért, mely szívét örömmel töltötte el. A biztos diadal tudatában indult el végső földi ténykedésének színhelyére. Midőn az előadás folyamán reá került a sor és a művész megjelent, viharos tapsal üdvözölték. Meghajolt, és látszott rajta, hogy a fogadtatás rendkívül jól esett neki. Két vagy három

klasszikus darabot játszott, s midőn a közönség ráadást követelt, e kívánságnak a népszerű „Old glory” (A csillagos lobogó) előadásával felelt meg. Reményi úgy játszott, mintha valósággal meg volna ihletve. Midőn játékaival mind magasabbra emelkedett, s elérkezett a darab tetőpontjához, 3000 főnyi hallgatóját a szó szoros értelmében magával ragadta. Felugráltak üléseikről, és a darab végén a brávók viharra zúgott végig a bázon. A fülsiketítő tetszészaj percekig tartott. Reményi és kísérfője, Rosner E. P. előléptek, és midőn a tetszés újból kitört, Reményi elkezdte játszani Delibes „Sylvia”-balettjéből a „Pizzicati” részletet. De alig végzett néhány ütemet, midőn előrehajolt, mintha valamit mondani akarna a zenekar egyik tagjának. Pillanatnyi szünet állt be, mire a művész lassan arca bukott. Az egyik zenész felfogta őt, éppen mielőtt a dobogót érintette volna, és megőrizte attól, hogy lebukjék onnan.

Vége volt mindennek. Elvitték a színpadról, és orvosok igyekeztek életre kelteni, de minden iparkodásuk hasztalan volt. Úgy látszik, a nagyszerű fogadtatás erőt vett rajta. A műsor első része után így szólt egyik barátjához a színpalak mögött: „Bámulatos! Csodálatos közönség! Nagyszerű!”

A fentiekben a „New York Herald” sürgönyi híradását követtük, mely a halál esetét az amerikai újságokkal közölte. Mint hogy Kowalsky leírása némileg eltér ettől, azt is közlöm. Midőn a művész megjelent, nagy ovációval fogadták. Hallgatósága ismerte őt, és lelkesen tüntetett érzelmeivel. Percekig tartott, míg megkezdhette játékát. „Legkedvesebb barátom” – így látszott szólni hegedűjéhez, mikor állához emelte, és büszkén nézett reá. Első darabját talán jobban játszotta, mint valaha. A tetszés, mely következett, annak jele volt, hogy a közönség tudatában volt ennek. Reményi ismételen hajlongott, aztán belekezdett második darabjába. Ez a „Pizzicati” volt, Delibes „Sylvia” című balettjéből. Az utána kitört tetszés sem volt kevésbé meleg. Azután egy harmadik darabot játszott, mellyel új brávókat és tapsot aratott. A viharos közkívánatra, rövid habozás után, mert fáradt volt, újból megjelent, és beleegyezett, hogy eljássza az „Old glory”-t (Stockinger főkonzul szerint az amerikai nemzeti himnuszt, a minden amerikai által szeretett „Liberty Hymn”-t, a saját átíratában). De alig játszott el négy ütemet, midőn teste egyszerre csak megregegett, és vonója kiesett kezéből. Csend állott be. A művész ijedten nézett maga elé, megérezte, hogy elérkezett életpályája végéhez. Utolsó gondolata hegedűje volt. Mindkét karjával körülfogta, és oly gyöngéden ölelte magához, mint egy anya a gyermekét. Lebukott a színpadra, a hegedűt megóvták az eltöréstől,

sőt a sérüléstől is. A holt művészt kivitték egy szomszéd helyiségbe, és ott legközelebbi barátai, és őszinte csodálói szeretettel gondoskodtak róla. De hiába volt minden. Értésíték küldtek a családnak, és intézkedtek, hogy a holttestet New-Yorkba szállíthassák. Egyelőre bebalzsamozták, és Schmidt Valérián balotti maszkot készített róla. A maszkot átadták Wells F. Marion szobrászművésznék, aki részben már elkészítette Reményi mellszobrát, midőn balála bekövetkezett.

Lássuk, hogyan jutott el a gyász hír a családban, a művész new-yorki otthonába. (Itt Pásztor Árpád interjúját követjük.) Reményi körútjának minden koncertje után megsürgönyözött, hogy miképpen sikerült. Reményiné az ágyban feküdt este, mikor csengetést hallott. Odaszólt fiának: „Biztosan Ede sürgönye.” Tibor lement, de túl bosszú ideig maradt ott. Mi lehet? Reményiné nyugtalankodni kezdett. Fia végre bejött, s csak ennyit mondott: „Papa est mort.”

A következő percben már egy riporter rontott be a szobába. Amerikai riporter, kalappal a fején. „Engem, vagy az apámat?” – kérde Tibor. „Hiszen az apja meghalt” – kiabál a riporter. Az özvegy elájult.

Gyászszertartás San Franciscóban és New-Yorkban. Temetés

A bebalzsamozás San Franciscóban, a birtelen halál okozta hatósági lépések, és az érintkezés a new-yorki magyarsággal néhány napot vett igénybe. Még San Franciscóban, május 20-án ment végbe a gyászszertartás első része. San Francisco legnagyobb termében, a ravatal körül gyűltek össze az ottani magyar egyesületek tagjai, a város zenészei és zenebarátai. Száz tagú zenekar játszotta a gyászzenét. Kowalsky Henrik, az elhunyt hű barátja mondott emlékbeszédet, s azután elvitték a koporsót a pályaudvarra, abonnét a tetem az ottani magyar kolónia intézkedésére, vasúton New-Yorkba szállított. Mibelyt ugyanis Reményi halálának híre eljutott New-Yorkba, nyomban megérlelődött a magyarság körében az a terv, hogy Reményi tetemét New-Yorkba hozzák, és ott a magyarság rendezze a végtisztességet. „Kötelességünknek tartottuk ezt – így írja „Reményi Ede temetése” cím alatt a „Budapesti Hírlap” 1898. június 4-iki számában new-yorki magyar tudósítója –, nemcsak azért, mert Reményiben a magyar géniusznak utolsó, köztünk, Amerikában élő magyar képviselőjét siratjuk, de azért is, mert be akartunk állani szülőbázánk mandatáriusainak (megbízottjainak), s mint ilyenek róni le a kegyeletet, mellyel Magyarország Reményi emlékének tartozik.” A Magyar Társulat, Magyar Egyesület, Magyar Önképző Egyesület, a Yorkvillei Magyar Társu-

lat és Betegségítő Egyesület megalakították tehát az emlékbizottságot, melyhez aztán a Magyar Daloskör, és az Első Magyar Társulat és Betegségítő Egyesület, valamint kolóniánk több jeles tagja, és a new-yorki zenevilág képviselői is csatlakoztak. E bizottság, melynek Kármán Mór pedagógus öccse, Kleinmann Manó, a Magyar Társulat elnöke lön elnöke, Braun Márkus hírlapíró a jegyzője, és Sommer Leó dr. a magyar népzenekekek impresszáriója a pénztárosa, szerezte be a temetési költségek fedezésére a szükséges pénzt, és gondoskodott a végtisztességről, mely méltó volt az elhunyt-hoz és a magyar névhez. Reményi nagybeteg özvegye és gyermekei készséggel beleegyeztek a magyarság e kegyeletes akciójába.

Május 26-án érkezett meg a holttest New-Yorkba, és itt a Yorkvillei Magyar Egyesület helyiségében állították fel a ravatalt. Reményi az egyesületnek tiszteletbeli tagja volt, és utóljára annak lakomáján jelent meg nyilvánosan, honfitársai között. Május 28-án délután volt a beszterlés a római katolikus vallás szertartása szerint. Május 29-én, vasárnap délelőtt 11 órakor ment végbe a nyilvános gyászszertartás a Lenox Lyceumban (Madison Avenue és 59. Street), New-York egyik legnagyobb termében. E terem zsúfolásig megtelt gyászoló közönséggel, és a pábolyokban ott voltak a new-yorki

zenevilág és társaság legkiválóbb tagjai. A Yorkvillei Magyar Egyesület kb. 200 tagja kísérte a halottas kocsit a Lyceumig; a tervezett nagy, zenés kíséretet ki kellett hagyni, mert arra – vasárnap lévén – a rendőrség nem adott engedélyt. A Lenox Lyceum bejáratánál a koporsót átvették a „pallbearer”-ek (koporsóvivők), szemfedélvivők, amint itt azokat nevezik, kik a temetéseknél a koporsót kísérik. E közvetlen gyász kíséretben részt vett a new-yorki zenevilág színe-java, és Reményi legközelebbi barátai, összesen harmincan, ezek közt Ingersoll G. Róbert ezredes, Amerika legnagyobb szónoka, Griffin H. Róbert, Mac Millan Emerson, Chapman T. Henrik bankár, Sousa Fülöp János, az ismert indulószerző, Stockinger Ferenc osztrák-magyar főkonzul, Klein Brúnó Oszkár, az ismert zeneszerző, Vojnich Miksa magyar zeneszerző, Joseffy Rafael zongoraművész, Luckstone Izidor zongoraművész, aki Reményit világkörüli útján is kísérte, Englander Lajos magyar származású operett-szerző, Goff W. János törvényszéki főbíró, Percel Vilmos, dr. Sommers Leo, Maton, Sonta, Purzel, Bournel, Cornelius, Coimvins, Neustadt, Fotis, Kovács Vilmos, Murphy, Kleinmann, Kiss János, Cukor Mór ügyvéd és konzul, Edison Tamás a nagy feltaláló, a magyar egyesületek elnökei, stb. Mialatt ezek a terem

dobogója előtt felállított ravatalhoz kísérték a koporsót, megszólalt a „Musical Protestive Union” tagjaiból alakult zenekar, mely Thomas Ludomirnek ezen alkalomra írt gyászindulóját adta elő. A Lyceumot zsúfolásig megtöltötték az elhalt művész tisztelői. Két gyermeke, Tibor és Adrienne a ravatal két oldalán foglaltak helyet. Az özvegy betegsége miatt nem vehetett részt a gyászszertartáson, férjét holtan nem látbatta, és így nem is búcsúztatott el tőle. A gyászinduló után a Magyar Daloskör (Hungarian Singing Society) férfikara, melyet Ringelmann tanár vezényelt, a magyar nemzeti himnuszt énekelte. Azután következett a zenei program legmegkapóbb része: az erre az alkalomra egyesült öt magyar cigányzenekar gyászzenéje. Hazai Náci játszotta el a „Kitették a holttestet az udvarra” című népdalt, Horváth Miska a „Szomorú fűzfá”-t, Balogh Mátyás a „Lebullott a rezgő nyárfa levelé”-t, s végül Oláh Pál a „Repülj fecském”-et, Reményi átiratában. Ez utóbbinál nem maradt szem szárazon; mindenki az elhunyt mesterre gondolt, ki oly utólrébetlenül játszotta ezt a poétikus darabot.

Közreadja: Rakos Miklós

(Következő számunkban folytatjuk)

MAGYAR SZIMFONIKUS ZENEKAROK SZÖVETSÉGE

Hírek

Zenekar újság

Kritikák

Próbajátékok itthon

Próbajátékok külföldön

Szakmai törvények és rendeletek

Rólunk

Tagzenekarok

Zenei szakmai szervezetek

Hangversenytermek, koncert helyszínek

Kultúrátámogató szervezetek

Partnereink

Képgaléria

Fórum

AMI BENNÜNKET ÉRDEKEL!

Új honlapot indított a Magyar Szimfonikus Zenekarok Szövetsége!
Kedves Kollégák! Ha a zenekari tagokat igazán érintő híreket, tudósításokat akartok olvasni, vagy azokhoz hozzászólni, látogassátok gyakran új honlapunkat.

Itt megtalálhatjátok :

- A legújabb kulturális híreket, napi frissítéssel
- A Zenekar újság legfrissebb számából ízelítőt és korábbi számait teljes terjedelmükben
- A legfrissebb kritikákat
 - * Hangversenyekről – hogy összevethessük a teljesítményünket
 - * Hangfelvételekről – hogy megismerjük tagzenekaraink felvételeit
 - * Könyvekről – hogy tudjuk, mit érdemes elolvasni
- Minden magyar hivatásos szimfonikus zenekar próbajátékait
- Minden külföldi próbajátékot
- Egyéb pályázati lehetőségeket
- A zenekarokat érintő jogszabályokat és rendeleteket
- Hogy miért alakítottuk meg Szövetségünket, mik a legfontosabb céljaink
- Minden tagzenekar honlapjának közvetlen elérhetőségét
- Minden magyar és külföldi szakmai szervezet elérhetőségét
- Hangversenytermeket és azok műsorait
- Kultúrátámogató szervezetek elérhetőségeit és pályázatait
- Zenei partnereinket
- Képeket tagzenekarainkról
- Fórumot – ahol Te is elmondhatod véleményedet
- Eseménynaptárt, ahol tájékozódhatsz az összes tagzenekarunk hangversenyeiről

Továbbá:

itt meghirdetheted eladó hangszeredet a nemsokára induló HANGSZERBÖRZE keretében!

Utolsó 4 fórumtéma

>> Kórus-fórum

>> Zenekari társalgó

Összes fórumtéma →

Eseménynaptár

<< Előző év / hónap

Köv. év / hónap >>

2009 Április						
H	K	SZ	CS	P	SZ	V
		01	02	03	04	05
06	07	08	09	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28	29	30	31	32	33
34	35	36	37	38	39	40

Mai dátum

ESEMÉNYEK

Budapesti Filharmoniai Társaság Zenekara